

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

IJTIMOIY - IQTISODIY FAKULTETI

**"Milliy g`oya ma`naviyat asoslari va
huquq" ta`lim yo`nalishi**

3 - 1 MIG` 13 guruhi talabasining

**Milliy g`oya ma`naviyat asoslari va huquq
fanini o`qitish metidikasi fanidan**

KURS ISHI

Bajardi:

Kobilova Z.

Tekshirdi:

Sobirov U.

Buxoro – 2016

Kirish.

Hozirgi kunda öqituvchilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalar bôyicha nazariy va amaliy bilimlarini oshirish bôyicha kaskad usulidagi kurslarning tashkil etilishi,öqituvchi va ôquvchi munosabatlarining ommaviy va individual tartibda tashkil etilayotgani respublikamizda xalq ta'limi tizimini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xozirda öqituvchilarning yuqori kasbiy tayyorgarlikka,pedagogik maxoratga ,yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga,mafcura borasida chuqur bilimga ega bôlishi ,ta'lim-tarbiya ishlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar ,interfaol usullardan samarali foydalanishi davr talabi hisoblanadi.

Bu masalaga davlatmiz mustaqilligi dastlabkk yillaridan boshlab jiddiy e'tibor berib kelinmoqda.Buni yurtboshimiz I.A.Karimov quyidagi fikrlarida yaqqol ifoda etilgan:

"Maktab ,ta'lim - tarbiya masalasi davlat va jamiyat nazoratida bôlishi Asosiy qonunimizda belgilab qôyilgan.Shu bilan birga ,keng jamoatchilik ,butun xalqimizning ishtiroki va qôllab-quvvatlanishini talabqiladigan umumiylar masaladir"¹.

Mavzuning dolzarblii.

Hozirda ta'lim -tarbiya samaradorligini oshirish jiddiy vazifa bôlib turibti.Buning uchun har bir öqituvchi öz fanini öqitishning eng samarali zamonaviy pedagogik texnologiyalarni puxta bilishi va bu sohadagi yangiliklarni uzlusiz ôrganib borish orqali öz kasbiy mahoratini muntazam oshirib borishi talab qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifasi.

Yosh avlodning har tomonlama yetuk, bilimli,yuksak ma'naviyatli,barkamol,vatanparvar shaxslar bôlib yetishishini ta'minlash yôlida amalga oshirilayotgan ulkan bunyodkorlik ishlarning eng asosiy bôg'ini sifatida pedagogik xodimlarning yuqori ilmiy,metodik bilimlarga hamda amaliy ishslash bôyicha yuksak maxoratga ega bôlishlarini ta'minlash yuzasidan zarur chora-tadbirlarni amalga oshirish.

¹ I.A.Karimov.Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch.-T.: "Ma'naviyat", 2008.61-bet.

Mavzu: Talabalar bilan yakkama-yakka ishlashning usul va vositalari.

Reja.

I.Kirish.

II.Asosiy qism.

- 1.Ôquvchi shaxsiga yônaltirilgan ta'lim mazmun-mohiyati.
- 2.Ôquvchilarining shaxsiy sifatlarini hisobga olish,ijobiylashtirish va rivojlantirish.
- 3.Ôqituvchi - ôquvchi munosabatlarida interfaol metodlarningôrni va imkoniyatlari.
- 4.Interfaol metodlarning pedagogik va psixologik xususiyatlari va nazariyalari.

III.Xulosa.

IV.Foydalanilgan adabiyotlar.

V.Mundarija.

O`quvchi shaxsiga yo`naltirilgan ta'lim.O`quvchi shaxsiga yo`naltirilgan ta'limning mohiyati.

O`quvchi shaxsiga yo`naltirilgan ta'lim-o`quvchi shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi,bu ta'lim texnologiyasida har bir o`quvchini tushunish, hurmat qilish, unga ishonish katta ahamiyatga ega. O`quvchi- o`qituvchi zhamda o`quvchi-o`quvchi hamkorligi kuzda tutilgan ijobiy natijalarni beradi. Bu texnologiyada kommunikativ metodlardan keng foydalaniladi, ularning ayrim asosiy belgilarini ko`rib chiqamiz.

O`qituvchi tomonidan shaxsga yo`naltirilgan ta'limning amalga oshirilishi:

1. Har bir o`quvchiga buyuk shaxsdek qarash, uni hurmat qilish, uni tushunish, qabul qilish, unga ishonish.
2. Ta'limning shunday muhitini yaratish kerakki, unda o`quvchi o`zini shaxs deb sezsin, unga bo'lgan e'tiborni tuysin.

3. Bolaga tazyiq o'tkazmaslik hamda uning kamchiligini bo'rttirmaslik; bilimlarni o'zlashtirmasligi, o'zini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni bolaning shaxsiyatiga zarar yetkazmaydigan tarzda bartaraf etish;

4. Ta'limda «muvaffaqiyat muhitini» tashkil etish, bolaga o'qishda muvaffaqiyat qozonishiga yordam berish, uning uz kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirish. O`quvchiga atrofdagilarning har biri o'zi kabi ekanligini anglatish, unda jamoaga aloqadorlik hissini rivojlantirish.

5. O`quvchining hurmati va ishonchini qozonish, o'ziga ham shaxs nuqtai nazaridan qarash.

Xozirda turli hayot sharoitlarida yashayotgan bolalar shu hayotning ta'sirida nimalarni o'rganish imkoniga ega bo'lishlari mumkinligi haqida mashhur pedagogning quyidagi fikrlari e'tiborga loyiq: «bolalar o'zlari yashayotgan hayotdan nimalarni o'rganishadi?

Agar bola tanqid bilan yashasa, u ayblashni o'rganadi.

Agar bola adovat bilan yashasa, u urishishni o'rganadi.

Agar bola qo'rquvda yashasa, u qo'rqoqlikni o'rganadi.

Agar bola afsusda yashasa, u afsuslanishni o'rganadi.

Agar bolaning ustidan ko'p kulishsa, uyatchan bo'lishni o'rganadi.

Agar bola qiziqish bilan yashasa, u havas qilishni o'rganadi.

Agar bola uyat bilan yashasa, u aybdorlik hissini o'rganadi

Agar bola qo'llab - quvvatlash bilan yashasa, u o'ziga ishonishni o'rganadi.

Agar bola bag'rikenglikda yashasa, u sabrli bo'lishni o'rganadi.

Agar bola maqtov bilan yashasa, u qadrlashni o'rganadi.

Agar bola tan olish bilan yashasa, sevishni o'rganadi.

Agar bola rostgo'ylik va adolatda yashasa, u haqiqat va adolat nimaligini o'rganadi.

Agar bola xavfsizlikda yashasa, u o'ziga va atrofidagilarga ishonadi.

Agar bola do'stlik bilan yashasa, u yer yuzi yashash uchun ajoyib joy ekanligini anglaydi.

Agar siz osoyishtalik bilan yashasangiz, sizning farzandingiz ham osoyishtalikda yashaydi.

Sizning farzandingiz qanday yashamoqda?

Bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limda rivojlaniruvchi muhitning ahamiyati.

Umumiy o'rta ta'lim muassasasining bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish faoliyatida bolalarning kognitiv (aqliy), kommunikativ (nutq-muloqotchanlik), ijtimoiy-hissiy va jismoniy-motor rivojlanishiga sharoit yaratilishini ta'minlash juda muhimdir. Bolaning rivojlanishiga sharoit nafaqat sinf xonalarida, balki muassasaga kirishda, yulaklarda, sport va dam olish maydonchalarida ham yaratilgan bo'lishi shart².

² Tolipov Ö.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari (öquv qöllanma). -T.: "Fan", 2006.

Xona va bino-bu bolaning rivojlanishi uchun muhim bo'lgan ichki omildir, sport, dam olish va öyin maydonchalari, maktab va boshqa ta'lif muassasasining hududi-tashqi omillar bo'lib xizmat qiladi.

Bola shaxsiga yo'naltirilgan rivojlantiruvchi muhit ta'lif-tarbiya jarayonida bolaning yoshi, psixologik, fiziologik xususiyatlarini to'liq hisobga olgan holdagi eng qulay shart-sharoitlarni ta'minlashga xizmat qiladi. Unga quyidagi asosiy talablar qo'yiladi:

-bolaning salomatligini saqlash omillari: toza havo, toza joy, normal harorat va yorug'lik ta'minlanadigan bino va o'quv xonalari.

- mактабning bolani noxush, kutilmagan hodisalardan saqlaydigan xavfsiz joy bo'lishini ta'minlash.

- bolalarning xarakat, kashf qilish va tajriba qilishlariga rag'bat ko'rsatish, ya'ni maktab hududining barcha joylarida bunga imkon bo'lsin. Masalan, sport, dam olish va öyin maydonchasida jihozlarning yetarli bo'lishi; koridorda turli o'simliklarning o'sishini kuzatish, xonada o'quv fanlariga doir ma'lumotlar, kutubxonada turli kitoblar bo'lishi va shu kabilar.

Bolalarning o'zлари ishlagan barcha narsalar, ashyo va qo'llanmalar bola köra oladigan, böyi yetadigan darajadagi masofa va balandlikda joylashgan bo'lishi.

Bolalar o'rtasida hamkorlik va muloqotga rag'bat bildirish, ya'ni darsda kichik guruh va juft bo'lib ishlashlari, darsdan tashqari paytda öyin öynashlariga sharoit yaratilgan bo'lishi kerak³.

Bolalarda maktabga tegishlilik hissi, xavfsizlik va erkinlik hissi bo'lishi.

Turli madaniyatlar mavjudligini his qildirish.

Sinf xonasi bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan alohida mavzular buyicha qismlarga boliшan va shu har bir qismlar o'z mavzulari buyicha

³ Tolipov Ö.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari (öquv qollanma). -T.: "Fan", 2006.

bola uchun kerakli va qiziqarli bo'lgan ashyo, jihozlar, öyinchoqlar, konstruktsiyalar, belgilar, raqamlar, so'zlar va h.k. bilan jihozlanganligi.

Mebel bolaningjismoniy holatiga va erkin harakatlana olishiga to'siq bōlmaydigan holda joylashtirilgan bo'lishi, bola o'ziga tegishli mebelni bemalol harakatlantira oladigan va nogironlarga mos mebel ham bo'lishi, shuningdek, o'qituvchi uchun ham qulay bo'lishi kerak.

Bolaning idrok etish qobiliyatini rivojlantiruvchi va ijod qilishga undovchi turli shakl va rangdagi materiallar bilan ta'minlash.

Bolalar kòrishi va tanishishi uchun narsalar va ma'lumotlarni iloji boricha bitta joyga juda ko'p joylashtirmaslik, bu bolaning ularni ajratib olishiga xalaqit beradi.

Bolaga erkin tanlash imkonini berish va mustaqil qabul qilishga undash.

O'z tengdoshlari bilan munosabatga kirishishiga yordam berish.

Kundalik qilinadigan ishlarni biror jadval shaklida so'zlar hamda belgilar bilan tasvirlash, uni bola ko'ra oladigan va tushunadigan holatda ilib quyish.

Ota-onalar va maktab o'rtasida iliq munosabatlarni shakllantiruvchi muloqot örnatishga imkon beruvchi muhit yaratish.

O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim amalga oshiriladigan ayrim noana'naviy dars shakllari:

Sho'ng'ish darsi - ma'lum bilimlarni egallash uchun eng qulay muhitda bo'lish yoki shunday muhit yaratish orqali mavzuni faol o'rganish maqshlaridan iborat.

Musobaqa darsi - o'quvchilarning o'zaro munosabatlashuvini tashkil etish orqali bilimlarni mustahkamlash mashqlari.

Konsultatsiya darsi - dars jarayonida o'quvchilarning o'zaro hamda o'qituvchining konsultatsiyalarini tashkil etish orqali darsni o'zlashtirish mashqi.

Ijod darsi - o'quvchilarning mustaqil ijod etishlarini tashkil qilish darsi.

Sinov darsi - o'quvchilarning o'zlashtirishini turli shakllarda sinash tashkil qilinadigan dars.

Shubha bildirish darsi - dars mavzusi bōyicha qoidalar, xulosalarni agar noto'g'ri deb hisoblansa, nimalar bo'lishi mumkinligi haqida qiziqarli bahs va tahlillar o'tkazish orqali yangi mavzuni tushuntirish darsi.

Ijodiy hisobotlar darsi - o'quvchilarning ayrim mavzular bōyicha mustaqil o'rgangan bilimlari va xulosalar taqdimoti.

Umumlashtirish darsi - ilgari ötilgan mavzular buyicha olingan bilimlarni umumlashtirish mashqlarini o'tkazish darsi.

Ilmiy-fantastika darsi - o'quvchilarning o'rgangan bilimlari asosida ijodiy xayol, taxminlar o'ylab topishlari mashqini o'tkazish orqali mustaqil fikrlashlarini kengaytirish darsi.

Haqiqatni izlash darsi - dars mavzusiga doir ayrim masalalar yuzasidan o'quvchilarning mustaqil fikrlar bildirishini tashkil etish orqali haqiqatni aniqlash va mavzuni o'zlashtirishlarini ta'minlash darsi⁴.

«paradokslar» darsi - o`quvchilarning faolliklari va qiziqishlarini oshirish maqsadida o'rganilayotgan mavzuni har turli «paradokslarga» bog'lab bayon qilish hamda tegishli tahlillar o'tkazish asosida to'g'ri xulosalarni anqlash darsi.

Seminar darsi - yangi dars mavzusiga doir savollar bōyicha o'quvchilarga oldindan berilgan topshiriqlarni bajarish natijalari to'g'risida ma'lumotlarni tinglash orqali sinfdagi barcha o'quvchilar darsni o'zlashtirishlarini va bilimlarini mustahkamlashni ta'minlash darsi.

Ekskursiya darsi - o'quvchilarni turli ob'ektlar: muzey, ziyoratgoh, korxona, ustaxona, tabiat, ilmiy muassasa, kollej, litsey va boshqalar bilan tanishtirish orqali ularning bilimlarini hayot bilan bog'lash va kasbga yo'naltirish ishlarini amalga oshirib borish ta'minlanadi.

O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini hisobga olish, ijobiylashtirish va rivojlantirish.

⁴ Tolipov Ö.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari (öquv qöllanma). -T.: "Fan", 2006.

O'quvchilarning yosh xususiyatlarini ta'lif-tarbiya jarayonida hisobga olish, ularning shaxsiy sifatlarini bilish, taxlil qilishga yakka tartibda yondashishda hozirgi yosh psixologiyasi va pedagogikasining qoidalari va talablaridan kelib chiqiladi. Bunda o'quvchilarning tayyorgarliklari, qiziqishlari va fanlarni turlicha o'zlashgirishlari bilan farqlanishini hisobga olish asosiy masalalardan hisoblanadi. Shunga muvofiq ravishda o'qituvchilarning ham bir-biridan o'qitish uslubi, o'quvtarbiya jarayonini rejalashtirish bøyicha farqlanishini hisobga olgan holda har bir o'qituvchining optimal natijani aniq bir vaqt mobaynida olishga, ya'ni o'quvchilarning ko'zda tutilgan darajada o'zlashtirishlariga erishish bøyicha individual yondashuvlari mavjud.

O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini hisobga olish asosida shu sifatlarni ijobjiylashtirish va rivojlantirish maqsadlariga erishish uchun darsda o'quvchilarga mustaqil vazifalar berish, ularning mustaqil xulosalar chiqarishlarini, bir-birlaridan o'rganishlarini tashkil qilish, ularning öqishlari uchun qulay muhit yaratishga alohida e'tibor berish talab qilinadi.

Ta'lif bilan tarbiyaning uzviyligini ta'minlash hamma zamonda ham e'tibor markazida bo'lgan masalalardan hisoblanadi. Buning uchun ta'lif-tarbiya jarayonida bolalarning nutqi, muloqot ko'nikmalari, hissiy, aqliy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishi uchun kulay sharoitlar yaratish, jumladan: toza joy, issiq xona, toza havo, yetarli yoritilganlik, xavfsizlik, sport, dam olish, öyin maydonchalarini yetarlicha jihozlash va shu kabilarga e'tibor berish talab qilinadi⁵.

Shu yo'nalishdagi ayrim tajribalarni keltiramiz:

Yorib ötishlar texnologiyasi va V.Erxard maktabi. Bu texnologiya menedjerlarni qayta tayyorlash öqishlaridan iborat bo'lib, uning maqsadi har bir alohida odamning ichki olamida mavjud bo'lgan (lekin kundalik bir xildagi hayot va

⁵ Tolipov Ö.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari (öquv qôllanma). -T.: "Fan", 2006.

ish bilan bug'ib quyilgan) qobiliyatlarini va intilishlarini an'anaviy muammolarni yangi muammo sifatida yechish uchun kundalik izlanishlarga aynan uygotish hisoblanadi.

Bu kurslar tinglovchining fikrlashi va xulqidagi shaxsiy stereotiplarni bartaraf qilish, o'z imkoniyatlarini va eskirgan muammolarni yangicha yechish yollarini ko'ra olishlarini faollashtirish va o'zgartirish bøyicha ishlab chiqilgan köp sonli mashg'ulotlar dan iborat.

Bu kurslarning afzal jihatlari-inson omilini ishga solishga qaratilgan bo'lib, maxsus mablag'lar sarflashni talab qilmaydi; erishilgan samara so'nib qolmay ya'ni olingan samara yangi shakllarda va sharoitlarda muntazam kuchayib borishi bilan bir necha marta samara olishni ta'minlaydi; alohida yirik yangiliklar yaratishga hosil bo'lgan boshi berk holatlardan noan'anaviy chiqish yo'llarini izlashga qaratilganligidan iborat. 48 yo'nalishdagi kurslar va seminarlar AQSHning 94 ta shaharlarida va boshqa mamlakatlarning 128 ta shaharlarida olib borilmoqda. Bu kurslarda yiliga 57 ming kishi o'qiydi.

O'quv materialining chizmalar va shartli belgilardan iborat modellari (tayanch signallar konseptlari) asosida ta'limni intensivlashtirish texnologiyasi (v. F. Shatalov, Donetsk shahri).

Tayanch signallar konseptlari ko'rgazmali sxemalardan iborat bo'lib, ularda o'zlashtirilishi lozim axborot birliklari aks ettiriladi, ular orasidagi turli bog'liqliklar ko'rsatiladi hamda mavhum (abstrakt) materialni yaqqollashtiruvchi misollar, tajribalarni eslatish uchun belgilar va maqsadlarning ahamiyatliligi bøyicha klassifikatsiya turli shartli belgilar bilan beriladi.

Tayanch signallar konseptlari bilan ishslashda qator o'ziga xos usullar va metodik yechimlar qöllaniladi.

O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limdan amalda foydalanish masalalari.

Maktabda pedagogik jamoa yoki metod birlashmalar miqyosida o'qituvchilarning o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishda o'quvchi shaxsini o'rganish yo'nalishlari, muloqot usullari, darsda o'quvchilarning bilim

darajasi, qiziqishlari, fanlarni turlicha o'zlashtirishlaridagi farqlarni hisobga olish, qulay muhit yaratish, o'quvchilarning o'zlashtirishlariga erishish va boshqa masalalar býicha nazariy, metodik va amaliy tajribalar bilan tanishish, o'rganish, ommalashtirish maqsadida amaliy mashgulotlarni vaqt-vaqt bilan o'tkazib borish lozim. Bu mashgulotni mavjud sharoit va imkoniyatlarga muvofiq bahs-munozara, trening, ishchanlik o'yini yoki seminar kabi shakllardan birortasi bo'yicha o'tkazish tavsiya qilinadi.

TABLIMNING INTERFAOL METODLARI

Interfaol metodlarning ta'lif va tarbiya jarayonidagi òrni va imkoniyatlari

Interfaol metod-ta'lif jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Interfaol ta'lifning asosiy mezonlari: norasmiy bahs-munozaralar o'tkazish, o'quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, ma'ro'zalar soni kamligi, lekin seminarlar soni ko'pligi, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilgangi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo'lib, ular ta'lif-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'ziga xos ahamiyatga ega.

Interfaol mashrulot samaradorligi omillari.

Xozirda ta'lif metodlarini takomillashtirish soha-sidagi asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lif va tarbiya usullarini joriy qilishdan iborat. Barcha fan o'qituvchilari dars mashg'ulotlari jarayonida interfaol usullardan borgan sari kengroq foydalanmoqdalar.

Interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon k'ilish, uni asoslagan holda {himoya qila bilish, muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Bu masalada amerikalik psixolog va pedagog B.Blum bilish va emotsiyal sohalardagi pedagogik maqsadlarniig taksonomiyasini yaratgan. Uni " Blum taksonomiyasi" deb nomlanadi. (taksonomiya - borl^ининг murakkab to'zilgan sohalarini tasniflash va sistemalashtirish nazariyasi). U tafakkurni bilish qobiliyatlari rivojlanishiga muvofiq ravishdagi oltita darajaga ajratdi.Unga ko'ra tafakkurning rivojlanishi bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, umumlashtirish, baholash darajalarida buladi. Shu har bir daraja quyidagi belgilar hamda har bir darajaga muvofiq fe'llar namunalari bilan ham ifodalanadi, jumladan:

Bilish-dastlabki tafakkur darajasi bo'lib, bunda o'quvchi atamalarni aytta oladi, aniq qoidalar, tushunchalar, faktlar va shu kabilarni biladi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: qaytara bilish, mustahkamlay olish, axborotni yetkaza olish, aytib bera olish, yozish, ifodalay olish, farqlash, taniy olish, gapirib berish, takrorlash.

Tushunish darajasidagi tafakkurga ega bo'lganda esa, o'quvchi faktlar, qoidalar, sxema, jadvallarni tushunadi. Mavjud ma'lumotlar asosida kelgusi oqibatlarni taxminiy tafsiflay oladi. Bu tafakkur darajasiga muvofvd fe'llar namunalari: asoslash, almashtirish, yaqqollashtirish, belgilash, tushuntirish, tarjima qilish, qayta to'zish, yoritib berish, sharqlash, oydinlashtirish.

Qo'llash darajasidagi tafakkurda o'quvchi olgan bilim- laridan faqat an'anaviy emas, noa'nanaviy holatlarda ham foydalana oladi va ularni to'g'ri qöllaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: joriy qilish, hisoblab chiqish, namoyish qilish, foydalanish, òrgatish, aniqlash, amalga oshirish, hisob-kitob qilish, tatbiq qilish, hal etish.

Tahlil darajasidagi tafakkurda o'quvchi yaxlitning qismlarini va ular o'rtasidagi o'zaro bogliqliklarni ajra- ta oladi, fikrlash natijasidagi xatolarni ko'radi, faktlar va oqibatlar orasidagi farqlarni ajratadi, ma'lumot- larning ahamiyatini baholaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: keltirib chiqarish, ajratish,

tabaqalashtirish, tasniflash, taxmin qilish, bashorat qilish, yoyish, taqsimlash, tekshirish, guruhlash.

Umumlashtirish darajasidagi tafakkurda o'quvchi ijodiy ish bajaradi, biror tajriba o'tkazish rejasini to'zadi, bir nechta sohalardagi bilimlardan foydalanadi. Ma'lumotni yangilik yaratish uchun ijodiy qayta ishlaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari; yangilik yaratish, umumlashtirish, birlashtirish, rejalarashtirish, ishlab chiqish, tizimlashtirish, kombinatsiyalashtirish, yaratish, tuzish, loyihalash.

Baholash darajasidagi tafakkurda o'quvchi mezonlarni ajrata oladi, ularga rioya qila oladi, mezonlarning xilma- xillagini ko'radi, xulosalarning mavjud ma'lumotlarga mosligini baholaydi, faktlar va baqolovchi fikrlar orasi- dagi fartslarni ajratadi. Bu tafakkur darajasiga muvo- fiq fe'llar namunalari: tashxislash, isbotlash, o'lchash, nazorat qilish, asoslash, ma'qullash, baholash, tekshirish, solishtirish, qiyoslash.

Interfaol usullar turli bo'lib ularning hammasi progressiv usullar kabi eng avvalo, o'qituvchidan mashg'ulot oldidan katta tayyorgarlik körishni talab qiladi.

Shu mashgulotlarni tashkil qilishda interfaol dars- ning asosiy xususiyatlarini uning an'anaviy darsga nisbatan ayrim farqlarini körib chiqish orqali yaqqolroq idrok etish mumkin. Shu maqsadda quyidagi jadvalni keltiramiz.

Interfaol mashg'ulotning ayrim jihatlarini tahlil qilish asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Ōquv rejadagi fanlarni o'qitishda qaysi mavzular bo'yicha interfaol darslar tashkil qilish maqsadga muvofiqligini hisobga olish zarur. Bunda har bir mavzu bōyicha mashg'ulotning maqsadiga to'liq erishishni ta'minlaydigan interfaol yoki an'anaviy mashgulot turlaridan foydalanish ko'zda tutiladi.

2. Interfaol mashg'ulotning samarali bo'lishi uchun o'quvchilar yangi mashg'ulotdan oldin uning mavzusi bōyicha asosiy tushunchalarni va dastlabki ma'lumotlarni bilishlarini ta'minlash zarur.

3. Interfaol mashgulotda o'quvchilarning mustaqil ishlashlari uchun an'anaviy mashg'ulotga nisbatan ko'p vaqt sarflanishini hisobga olish zarur.

Shularga o'xshash farqlarning ijtimoiy hayotdagi ta'siri to'g'risida bir necha asr muqaddam A.Navoiy o'zining mashhur "Mahbub ul-qulub" asari muqaddimasida shunday yozgan edi: "umid ulkim, o'qituvchilar diqqat va e'tibor ko'zi bila nazar solarlar va har qaysi o'z fahmu idroklariga ko'ra bazfa olgaylar...". Bunda shu asarni har kim turlicha, ya'ni o'z; fahmu idroki darajasidagina tushunishi, o'zlashtirishi, foyda ola bilishi va amalda qöllay bilishi ko'rsatib ötilgan bo'lib, bundan biz interfaol ta'lif usullarining an'anaviy usullardan asosiy farqlari to'g'risida yuqorida aytgan xulosalarimizni yanada qisqa qilib, o'quvchilarning fahmu idroklarini östirishdan iborat, deb ifodalashimiz mumkin.

Bunda ta'kidlash lozimki, interfaol ta'lif usullar O'zbekistonda qadim zamonlardan beri ta'lif-tarbiya ja-rayonida muallim bilan talabalar hamda talabalar bilan talabalar o'rta sidagi muloqotlarda muhokama, munozara, muzokara, mushohada, tahlil, mashvarat, mushoira, mutolaa kabi shakllarda qo'llab kelingan.

Bu usullar talabalarning nutq, tafakkur, mulohaza, zehn, iste'dod, zakovatlarini östirish orqali ularning mustaqil fikrlaydigan, komil insonlar bo'lib yetishish-lariga xizmat qilgan.

Hozir interfaol mashg'ulotlarni olib borishda ma'lumki, asosan interfaol usullar qöllanilmoqda. Kelgisida esa bu usullar ma'lum darajada interfaol texnologiyaga o'sib utishi maqsadga muvofiq. Bu interfaol usul hamda texnologiya tushunchalarining o'zaro farqini bizningcha, shunday ta'riflash mumkin.

Interfaol ta'lif usuli - har bir o'qituvchi tomonidan mavjud vositalar va o'z imkoniyatlari darajasida amalga oshiriladi. Bunda har bir o'quvchi o'z motivlari va intellektual darajasiga muvofiq ravishda turli darajada o'zlashtiradi.

Interfaol ta'lif texnologiyasi - har bir o'qituvchi barcha o'quvchilar ko'zda tutilgandek o'zlashtiradigan mashg'ulot olib borishni ta'minlaydi. Bunda har bir

o'quvchi o'z motivlari va intellektual darajasiga ega holda mashg`ulotni oldindan ko'zda tutilgan darajada o'zlashtiradi.

Interfaol mashgulotlarni amalda qöllash bøyicha ayrim tajribalarni o'rganish asosida bu mashg'ulotlarning sifat va samaradorligini oshirishga ta'sir etuvchi ayrim omillarni ko'rsatishimiz mumkin. Ularni shartli ravishda tashkiliy-pedagogik, ilmiy-metodik hamda o'qituvchiga, o'quvchilarga, ta'lim vositalariga bogliq omillar deb atash mumkin. Ular o'z mohiyatiga ko'ra ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishini nazarda tutishimiz lozim.

Tashkiliy-pedagogik omillarga quyidagilar kiradi: o'qituvchilardan interfaol mashg'ulotlar olib boruvchi tre- nerlar guruhini tayyorlash;

-o'qituvchilarga interfaol usullarni örgatishni tashkil qilish;

— O'quv xonasida interfaol mashgulot uchun zarur sharoitlarni yaratish; ,

— ma'ruzachining hamda ishtirokchilarning ish joyi qulay bo'lishini ta'minlash;

— sanitariya-gigiena me'yorlari buzilishining oldini olish;

— xavfsizlik qoidalariga rioya qilishni ta'minlash;

— davomatni va intizomni saqlash;

— nazorat olib borishni tashkil qilish va boshqalar.

Ilmiy-metodik omillarga quyidagilar kiradi:

-DTS talablarining bajarilishini hamda darsdan ko'zda tutilgan maqsadga to'liq erishishni ta'minlash uchun maqsadga muvofiq bo'lган interfarl usullarni to'g'ri tanlash;

— Interfaol mashgulot ishlanmasini sifatli tayyorlash;

— Interfaol mashgulotning har bir elementar o'rganilayotgan mavzu bilan bog'liq bo'lishini ta'minlash;

— Mashg'ulotlar mavzusi va mazmunini sönggi ilmiy- nazariy ma'lumotlar asosida belgilash;

— Zamonaviy yuqori samarali metodlarni qo'llash;

-o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini oldindan aniqlash va shunga mos darajadagi interfaol mashgulot- larni o'tkazish;

— Interfaol mashg'ulot uchun yetarlicha vaqt ajrata bilish va boshqalar.

O'qituvchiga tegishli omillar:

— Mavzuni sayoz bilishi;

— Nutqidagi kamchiliklar: talaffuz, adabiy til me'yorlari, grammatika qoidalari, notanish yoki xorijiy so'zlar, atamalarning ma'nosini tushuntirmasdan qo'llashi, shevaga xos so'zlarni ko'p qo'llashi, yozib namoyish qilishda xatoga yöl qöyishi va tushunarsiz yozishi;

— O'zini tutishi va pedagogik xulqidagi nuqsonlar;

— Kiyinishi va tashqi körinishiga e'tiborsizligi;

—ta'lim vositalaridan unumli va to'g'ri foydalana olmasligi;

— Kuzatuvchanlik, vaqtning o'tishini his qilish, uni to'g'ri taqsimlash ko'nikmasi yetishmasligi;

—tinglash ko'nikmasi yetishmasligi;

—o'quvchiga xayrixohlik, samimiylilik, u bilan hamkorlikda ish olib borish ko'nikmasi yetishmasligi;

—mantiqiy bog'liqlik va izchillikka rioya qilmaslik va boshqalar.

O'quvchilarga tegishli omillar:

—davomat pastligi, mashg'ulotga kechikib kelishi;

—zarur tayyorgarliksiz kelishi;

—ilmiy atamalarni bilmasligi;

—diqqatni jamlay olmasligi;

—eshitish qobiliyatidagi va tinglash ko'nikmasidagi kamchiliklar;

—qiziqishning pastligi, fikr yuritishning sustligi;

—dars mavzusi bo'yicha tayyorgarlik darajasining pastligi;

—manfaatdorlikning kamligi va boshqalar.

Mashg'ulotda foydalaniladigan vositalarga tegishli omillar:

-ta'lim vositalarining yetishmasligi, ta'mirtalab yoki yaroqsiz qolda bo'lishi, sifatli va zamonaviy vositalarning kamligi;

— Mashg'ulot mavzusini o'zlashtir ish uchun maqsadga mu- vofiq vositalar turlarini va sonini to'g'ri tanlamaslik;

— Vositalarni mashg'ulot boshlanmasidan oldin ishga tayyorlab quymaslik;

— Vositalar dan foydalanishda xavfsizlik qoidalariga rioya qilmaslik va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, interfaol mashg'ulotlarni yuqorida qisqacha bayon qilingan omillarni hisobga olgan holda tashkil qilish va olib borish bu mashg'ulotlarning sifati va samaradorligini yanada oshirishga yordam beradi.

Interfaol metodlarni mashg'ulot maqsadiga muvofik tanlash

Interfaol mashg'ulot turlari ko'p bo'lib, ularni dars mavzusining xususiyatlari hamda ko'zda tutilgan maqsadlarga muvofiq tanlanadi va tegishlicha tayyorlarlik kuriladi. Interfaol mashg'ulotda ishtirok etish uchun o'quvchilarning tayyorliklariga o'ziga xos talablar suyiladi, bular mash-

Mashg'ulotda faol ishtirok etish uchun zarur bilimlarni o'zlashtirganlik, muloqotga tayyorlik, o'zaro hamkorlikda ishslash, mustaqil fikrlash, o'z fikrini erkin bayon qilish va himoya qila olish ko'nikmalari va boshqalardan iborat.

Mashg'ulotda vaqtadan unumli foydalanish zarur shart hisoblanadi. Buning uchun zarur vositalarni to'g'ri tanlash, tayyorlash hamda mashg'ulot ötkazuvchilar va ularning vazi- falari aniq belgilangan bo'lishi lozim. Interfaol metod- lar bilan an'anaviy ta'lim usullari orasida o'ziga xos farqlar mavjud bo'lib, har bir o'qituvchi bu farqarni siyoslashi, ularning bir biriga nisbatan afzalliliklari va kamchiliklarini darsni rejorashtirish va uni o'tkazish usullarini tanlashda to'g'ri hisobga olish i zarur.

Bunda yangi bilimlarni berish, ko'nikmalarni shakllantirish, rivojlantirish, mustahkamlash, bilimlarni takrorlash, amalda qo'llash mashg'ulotlarida hamda o'quv fanining xususiyatlarini hisobga olgan holda har bir mavzu boyicha mashg'ulot uchun

eng maqsadga muvofiq bo'lgan interfaol yoki bo'qqa metodlarni to'g'ri tanlash nazarda tutiladi.

To'g'ri tanlangan metodlarni qo'llash mashg'ulotning qiziqarli va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Interfaol metodlar konstruktivizm nazariyasi bilan bog'liq bo'lib, bu metodlardan amalda foydalanishda kons- truktivizmning quyidagi asosiy xulosalarini hisobga olish lozim:

O'quvchi o'zi o'rganishi kerak, aks holda unga hech kim hech narsani o'rgata olmaydi;

-O'qituvchi o'quvchilarga bilimlarni «kashf qilishga» yordam beradigan jarayonni tashkil qiladi;

-Bilim borliqdan köchirilgan nusxa emas, uni odam shakllantiradi.

Interfaol mashg'ulot (trening) jarayonining asosiy bosqichlari

1. Salomlashish (rahbar, trener va o'quvchilar).
2. Kirish so'zi - trening ishtirokchilarini ta'limning interfaol metodikasi, trening mavzusi, shakli va maqsadlari bilan tanishtirish. Kirish so'zi aniq va qisqa bo'lishi kerak.

3. Qoidalarni ishlab chiqish - guruhning samarali ishlashi uchun qoidalarni belgilash yuzasidan ishtirokchilarning takliflar bildirishi suraladi. Shu takliflar asosida ular tomonidan qoidalar ishlab chiqilib, qabul qilinadi. Bu qoidalarga rioya qilinishi nazoratini faqat trener emas, ishtirokchilar ham olib borishlari ko'zda tutiladi.

4. Tanishuv (muzyorar) - ishtirokchilarning darsda o'zaro erkin va faol muloqotlarini ta'minlash maqsadida har turli harakatli mashqlarni tashkil qilish orqali ötka- ziladi. Bu mashkdarni ishtirokchilar orasidagi nota- nishlik, tortinchoqlik va shu kabi holatlarni bartaraf qilib, o'zaro iliq munosabatlarni hosil qilishga yo'nal- tirilgani uchun «muzyorar» deb nomlanadi.

5. Kutiladigan natijalar-har bir o'quvchi mashg'ulotlar yakunida nimalarni o'rganishi, qanday ishlarni bajara oladigan bo'lishi haqida ma'lumot berilib, bunda

o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari asosida og'zaki yoki yozma ravishda bildirgan fikrlari ham hisobga olinadi.

6. Kichik guruhlarga ajratish - mashg'ulot maqsadiga muvofiq ravishda o'quvchilarni bir nechta kichik guruhqlarga ajratgan holda vazifalar bajarishlarini tashkil etish uchun har turli harakatli maq'lalar shaklida amalga oshiriladi. Kichik guruhlarga birinchi marta ajratishda o'quvchilar o'z ixtiyorlariga ko'ra guruhlarga ajralishlari mumkin. Keyingi gallarda tasodifiy kichik guruhlarga ajratish qo'llaniladi.

7. Kichik guruhlar ishini tashkil qilish - har bir kichik guruhga aniq vazifa, zarur materiallar, vositalar taqsim qilinadi, vazifani bajarish, natijani ma'lum qilish tartibi va ajratilgan vaqt belgilanadi.

8. Taqdimotlar-kichik guruhlar o'zlariga berilgan vazifalarni bajargandan keyin, olingan natijalarni ular belgilagan vakil tomonidan barcha guruhlar a'zolari oldida taqdimot qilishdan iborat. Bunday taqdimot yakka tartibda berilgan vazifani bajargan biror o'quvchi tomonidan ham amalga oshirilishi mumkin.

9. Kichik ma'ruzalar-interfaol mashg'ulot mavzusi böyicha o'quvchilarga nazariy ma'lumotlarni yetkazish maqsadida trener, ma'ro'zachi yoki o'qituvchi tomonidan o'tkaziladi.

10. Muhokamalar o'tkazish-dars mavzusiga doir masalalar yuzasidan hamkorlikda fikr yuritish va xulosalar chiqarishga yo'naltirilgan interfaol mashqlardan iborat.

11. Xulosalar va vazifalarni belgilash - mashg'ulot davomidagi xulosalarni jamlash va umumlashtirish hamda o'quvchilar uchun navbatdagi vazifalarni belgilab berishdan iborat.

12. Mashg'ulotni yakunlash - mashg'ulotdan qoniqqanlik darajasini har bir o'quvchi tomonidan baholashni har turli interfaol shakllarda tashkil etiladi. Bu baholash natija- larini keyingi mashg'ulotlarni tashkil etishda hisobga olib boriladi.

Interfaol mashg'ulotning asosiy shakllari: katta doira, charxpalak, akvarium, kichik guruxdarda (juftlikda) ishslash va boshqalar.

Interfaol mashg'ulotning asosiy usullari: interfaol seminar, trening, ma'ruza, aqliy xujum, ishchanlik o'yini, rolli o'yin, muhokama, babs munozara, tanqidiy fikrlash, skarabey, bumerang, zigzag yoki arra, press, intervyu, zanjir, sinkveyn, pinbord, insert, suratli diktant, chigilyozdi, muzyorarlar, fidbek va boshqalar.

Shu bilan birga ta'kidlash zarurki, interfaol mashg'ulotlarda shakl va usullar birgalikda mavjud bo'lib, ularni shartli ravishdagina ajratish mumkin.

Interfaol metodlarning pedagogik va psixologik Xususiyatlari

Interfaol metodlarning pedagogik-psixologik asosi konstruktivizm nazariyasi (D.Dyui), bola intellektining rivojlanishi (J.Piaje), eng yatsin rivojlanish soqasi (L.S.Vigotskiy), intellektning ko'p turliligi (G. Gardner) hamda yuqorida bayon etilgan o'quv maqsadlari taksonomiyasi (B.bBlum) haqidagi ma'lumotlardan iborat bo'lib, ularni bilish va amalda foydalanish dar bir o'qituvchiga o'z pedagogik mahoratini takomillashtirish uchun zarur.

Pedagogika fanida konstruktivizm nazariy va amaliy yo'nalishlarga ega.

Konstruktivizm nuqtai nazaridan ta'lim - bu fikrlash faoliyati yordamida va shaxsiy tajriba asosida bilimlarni shakllantirib boriladigan faol jarayondan iborat deb hisoblanadi. Bunda haqiqatni bilishga tomon harakat jarayoniga asosiy e'tibor qaratiladi.

Konstruktivizm nazariyasi

Bu nazariyani amerikalik pedagog Djon Dyui (1859- 1952) ishlab chiqqan, Jan Piaje shu yo'nalishda ishlar olib borgan.

So'nggi 30 yil davomida konstruktivizm pedagogikada nazariy hamda amaliy yo'nalish sifatida ommalashdi. Unga ko'ra ta'lim o'quvchining fikrlash faoliyati yordamida bilim yaratiladigan jarayon hisoblanadi. Hech kim hech kimni hech narsaga örgata olmaydi, o'quvchi o'zi o'rganishi kerak.

Ta'lim odamlar o'z tajribasi asosida bilimlarni yaratadigan faol jarayon.

Odamlar royalarni tayyor holda olmaydilar, ularni yaratadilar. Bu g'oya J.Piajening kons- truktivistik nazariyalariga asoslangan. Unga ko'ra «bola o'z intellektining

me'mori». Shunday qilib, o'qituvchi o'quv- chilarning öqishiga yordamlashuvchi rahbar bo'lib qoladi.

D.Dyui nazariyasiga ko'ra, bolaning bilish faolligi, qizgaquvchanligi uning töliq aqliy rivojlanishi va ta'lif olishi uchun batamom yetarli deb hisoblanadi. Ta'lif jarayoni, asosan, bolaning mustaqil ta'lif olish va mustaqil takomillashuv ko'nikmalari rivojlanadigan mehnat va o'yin faoliyati sifatida ötishi kerak.

Bola tajriba va bilimni muammoli ta'lif muhitini qilish, turli maketlar, sxemalar tayyorlash, tajribalar o'tkazish, bahsli savollarga javoblar topish va umuman, xususiydan umumiya qarab chiqish, ya'ni bilishning induktiv metodini qo'llash jarayonida «amalda bajarish» yuli bilan o'rganishi lozim. Bu pedagogik kontseptsiya «instrumental pedagogika» no mini olgan.

Bolaga stixiyali izlanishlar yôli xos va bu uning uchun eng tabiiy yôl. Bola mustaqil tadqiqot jarayonida narsalar va hodisalarining xususiyatlari va qadriyatlarni o'zi uchun kashf qilishi zarur, pedagog esa faqat bolaning savollariga, agar savollar bolsa, javob berishi mumkin.

Bilimlarni ta'lif oluvchiga tayyor holda berib bolmaydi, har kim o'z hayoti davomida o'zining atrof-muhitni tushunishini konstruktsiyalaydi. Aynan shuning uchun har kim o'z dunyoqarashi, e'tiqodlari bilan betakrordir.

Konstruktivizm bola tomonidan yangi bilimlarni o'rganish böyicha o'z tajribasi, bilimlari bilan tashqi, noma'lum reallik orasidagi bilish ziddiyatini yengib utish jarayonini ifodalaydi.

Konstruktivist o'qituvchi dars beruvchi o'qituvchi emas, u ta'lif oluvchilarning muammoli yo'naltirilgan tadqiqot faoliyatiga konsultant, tashkilotchi va muvofiqlashtiruvchi hisoblanadi. U o'quvchilarning mustaqil axiliy faoliyati uchun sharoitlar yaratadi va ularning tashabbuslarini har tomonlama quvvatlaydi. O'quvchilar esa o'z navbatida, ta'lif jarayonining töla uquvli ishtirokchilari bo'lib qoladilar va ta'lif jarayoni hamda natijalari uchun o'qituvchi bilan birga javobgar bölädilar.

O'qituvchi dars maqsadlarini belgilashda tasniflang, asoslab beringtekshirib köring, umumlashtiring, tahlil qiling, bashorat qiling baholang, modelini yasab qo'ying va shu kabi faoliyat atamalaridan foydalanadi. Ta'lismi maqsadlarini hamda o'quv muammolari va vazifalarini shunday belgilash o'quvchilarning dars materiali böyicha chuqurroq fikrlashi, ularni mazmunli bahs-munozaraga jalb qilish, o'z nuqtai-nazarlarini, mulohazalarini va taxminlarini aytish motivlarini shakllantiradi.

XX asr oxirida ta'lismi oluvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga mo'ljallangan faol muammoli va izlanishli ta'lismi metodlari va shakllarining ommaviy rivojlanishi munosabati bilan D.Dyui rivojlantiruvchi tanqidiy fikrlashni shakllantirish tamoyillari va metodikasini ishlab chiqdi. Ushbu tamoyillar quyidagilar:

- Ko'p ma'nolilikka ega bo'lish kerak, ya'ni tushunchalar, nazariyalarni so'zlar, rasmlar, matematik ifodalar yordamida bera olish, istalgan kontseptsiyani o'z so'zlari yoki simvollar bilan aniq bera olish zarur;
- Axborotni zichlashtira olish va umumlashtira olish. Samarali umumlashtirish 10 mingta so'z bilan ifodalash .Mumkin bo'lgan suratga uxshaydi. O'quvchilarni o'zlari uchun qulay va tejamli bo'lgan tuzilmalar, kontseptual karta va sxemalar yaratishga o'rgatish kerak;
- abstrakt fikrlay olish, konkret fikrlashdan chetlashgan holda;
- istalgan hodisaning bosh, yetakchi tamoyillarini topish.

Bola intellekti rivojlanishi nazariyasi.

Bu nazariyani shveytsariyalik psixolog Jan Piaje (1896-1980) ishlab chiqqan.

Bu nazariya bolalar intellekti rivojlanishini tushunish uchun katta ahamiyatga ega bo'ldi. Unga ko'ra bolalar fikrlashining ko'p xususiyatlari ochib berildi. Bular: egotsentrizm - boshqa odamning nuqtai-nazariga o'ta olmaslik; sinkretizm - har turli hodisalarни yetarli ichki asos bo'limgani holda o'zaro moyilligi: hosil böladigan tafakkur turi; transduktsiya - mantiliy fikrlashning xususiyati bo'lib, bunda xususiydan-xususiyga tomon, umumiyligini chetlagan holda, o'tish amalga oshiriladi;

artifitsializm-olamni göyo odam qo'li bilan yaratilgan, sun'iy deb idrok qilish; animizm-olamni jonli deb hisoblash, ziddiyatlarni sezmaslik.

Bola psixikasi rivojlanishining tört bosqichi nazariyasini ishlab chiqadi, bular quyidagi bosqichlar:

1. Sensomotor bosqich (tugilgandan 2 yoshga tölguncha) - jismoniy his tuygular: teri sezgisi, ochlik, ogriq, shovtsin, yoruglik va boshqalarga munosabat shakllanadi.
2. Faoliyatgacha bosqich (2 - 7 yosh) - bola o'ziga atrof- dagilar ko'zi bilan qaraydi. Bunda ijobiy muhitning ahamiyati katta. Bola o'ziga ijobiy baho berishi yaxshi rivojlanishga, past baho berishi, aksinchcha natijaga olib keladi.
3. Aniq faoliyat bosqichi (7-11 yosh) - faktlarni qiyoslash, ob'ektiv aqliy xulosalar chiqarish, atrofdagilarning tan olishiga erishish va bolalarcha egotsentrizmdan xalos bo'lish, mavjud me'yor va qoidalarni o'zlashtirish bosqichi.
4. Rasmiy faoliyat bosqichi (11 -15 yosh) - mustaqil fikrlashga intilish bilan hayotiy qadriyatlarni qayta baholash, shaxsiy e'tiqodlar, qadriyatlarga munosabat, yangi odamlar bilan o'zaro munosabatlar, umidlar, kelgusi yölni tanlash, biror ma'naviy qahramon yoki faoliyat sohasiga e'tibor va qiziqishlarning yo'nalganligi, axborotlarni jadal, ko'pincha, aralashiga, ba'zan tanlab, töplash bosqichi.

Shu har bir bosqichda ösha darajadagi o'zgarmas operatsiya paydo bo'lishi hamda uning o'zgaruvchanligi rivoj- lanib borishidan iborat ikkitadan bosqich mavjud. Bunda agar bolaga ta nish tajribalar takrorlansa, bu oson qabul qilinadi va o'zgarmas operatsiya buladi. Agar bu boshqa yoki yangi tajriba bo'lsa, bola yangi sharoitga moslashish uchun muvozanatdan chiqadi va o'zinining bilimi tarkibini o'zgartiradi. Shunday qilib, bola borgan sari ko'proq adekvat bilimlari tarkibini boyitib boradi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchining rivojlanish darajasiga mos va uning mantiliy, aqliy va shaxsiy o'sishiga yordam beruvchi mashg'ulotlarni rejalshtirish zarur.

Eng yaqin rivojlanish sohasi nazariyasi.

Bu nazariyani rossiyalik psixolog Vigotskiy Lev Semyonovich (1896-1934) ishlab chiqqan.

Bu nazariyaga köra ta'lim oldinda borishi va bolaning rivojlanishini o'ziga ergashtirib borishi lozim.

Rivojlanish faqat bola yangi ko'nikmalarni o'zlashtirganida hosil boliadi. Lekin uni real hayotdan ajralgan holda emas, o'zida bor bo'lgan bilimlar asosida o'zlashtirishi shart. Bu «eng yaqin rivojlanish sohasi» deb nom- landi va pedagogika hamda psixologiya faniga kirdi.

Eng yaqin rivojlanish sohasi deb L.S.Vigostkiy «yetilish jarayonidagi, ertaga yetiladigan, hozir paydo boleyotgan holatda bo'lган funktsiyalarini, ularni rivojlanish mevasi deb emas, rivojlanish ko'r taklari, gullari, ya'ni endigina yetilib kelayotgan funktsiyalar»ni tushuntirgan edi.

Eng yaqin rivojlanish sohasi bola o'z yoshiga nisbatan qiyin masalalarni katta yoshdagagi odamning yordami bo'lganda yechishi jarayonida aniqlanadi. Masalan, emaklashni o'rganib olgan chaqaloq uchun emaklash u o'zlashtirgan ko'nikma, lekin tik turish va yurish esa, uning tomonidan endi o'rganilayotgan va katta yoshdagilar yordamida o'rganiladigan ko'nikma bo'lib, bu ko'nikma bolaning eng yaqin rivojlanish sohasida hisoblanadi.

O'quvchi bilan muloqotda uning qiziqishlaridan kelib chiqqan holda uning eng yaqin rivojlanish sohasi keng bo'lgan belgilarni topish va asta-sekin yangi bilimlar bilan to'ldirib borish orqali kutilgan natijaga erishiladi. Bunda bolalarga do'stlik va o'zaro hurmatda bo'lish asosiy shart hisoblanadi.

Intellekt ko'pligi nazariyasi.

Bu nazariyani amerikalik psixolog Govard Gardner (1943 yil 11 iyulda tug'ilgan) ishlab chiqqan.

Bu nazariya har bir odam turli darajada ifodalangan kamida sakkizta tipdag'i intellektga ega ekanligini ochib berdi. Ular quyidagilar:

1. Verbal-lingvistik intellekt-so'z xotirasi, so'z boy- ligi yaxshi, o'qishni yaxshi ko'radi, so'z bilan ijod qilishni yoqtiradi. Bular shoir, yozuvchi, notiqlar.
2. Mantiliy-matematik intellekt-hisoblash va sonlar bilan ishlashni, mantiliy masalalar, boshqotirmalarni yechishni, shaxmat uynashni yaxshi ko'radi, tenqurlariga nis- batan ko'proq abstrakt darajada fikrlaydi, sabab-oqibat bog'liqliklarini tushunadi. Bular matematik, fizik va boiщalar.
3. Vizual-fazoviy intellekt-ko'rish obrazlari bilan fikrlaydi, karta, sxema, diagrammalarni tekstga nisbatan oson uqiydi, xayolga berilish, raem chizish, modellar konstruktsiyalashni yaxshi ko'radi. Bular rassom, haykaltarosh, me'mor, ixtirochi, shaxmatchilar.
4. Motor-harakatli intellekt-yuqori sport natijasiga erishadi, boshqalarning harakatlari, mimikasi, odatlarini yaxshi takrorlaydi, narsaga qo'l tekkizish, buyumlarni qismlarga ajratish va yig'ish, yugurish, sakrash, ko'rash tushishni yaxshi ko'radi. Hunarlarga qobiliyatli. Bular raq-qos, artist, sportchilar.
5. Musiqiy-ritmik intellekt-ko'shiqlar, kuylarni eslab qoladi, ovozi yaxshi, musiqa asbobini chaladi, xorda ashula aytadi, harakatlari va so'zlashi ritmli, o'zicha sezmasdan kuylaydi, biror ish qilayotib, stolni ritmik chertadi. Bular bastakor, musiqachi, qo'shiqchi, raqqoslar.
6. Shaxslararo intellekt-tengqurlari bilan muloqotni, boshqa bolalar bilan uynash va ularga o'rgatishni yaxshi ko'radi, turli holatlarda yetakchi bo'lib qoladi, hamdardlik- ni, boshqalarga g'amxörlik ko'rsatishni biladi, boshqa bolalar unga sherik bo'lishga intiladilar. Bular diniy xodim, siyosatchi, diplomatlar.
7. Ichki shaxsiy intellekt-mustaqillik hissi, iroda kuchini namoyish qiladi, o'zinining yaxshi va yomon xislatlarini real anglaydi, vazifalarni hech kim xalaqit bermaganda yaxshi bajaradi, o'zini boshqara oladi, yakka ishlashni ma'qul ko'radi, o'z hissiyotlarini aniq tasvirlaydi, o'z xatolaridan ibrat oladi, o'z qadrini bilish hissi rivojlangan. Bular psixolog, o'qituvchi, tarbiyachilar.
8. Tabiatshunos intellekti-tabiatga, tabiat hodisa- lariga, jonivorlar, ösimliklarga qiziqadi, tabiat ola- mini tushunish, atrof-muhitning belgilari va

xususiyat- larini fardlash, tasniflash va shu kabilarga qobiliyatini namoyon qiladi. Bular tabiatshunos, ekolog, qishloq xo'jalik xodimlari.

Ayrim bolalar o'zlaridagi eng ustun intellekt tipi orqali boshqalarga nisbatan osonroq o'qishlari mumkin. Har bir boladagi o'z vaqtida aniqlangan va rivojlan- tirilgan talant unga hayotda yuksak cho'qqilarga erishish uchun yöl ochib beradi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lif jarayoni bolalarga intellektning har xil tiplarini jalg qilishni talab eta- digan tajribalar orttirish imkoniyatini beradigan holda tashkil etilishi lozim.

Interfaol mashg'ulotlarni kuzatish, tahlil qilish va samaradorligini belgilash usullari:

Interfaol mashg'ulotlardan amalda foydalanish böyicha tajriba almashish, o'rghanish, ommalashtirish uchun o'qituvchilar bunday mapnulotlarni ko'zatish, tahlil qilish, sifat va samaradorligini belgilash ko'nikmalariga ega bo'lishlari lozim. Buning uchun avval, ko'zatilayotgan mashg'ulotning maqsadi, unga erishish uchun belgilangan vazifalar va ularning mashg'ulot jarayonida amalga oshirilishini ko'zatib, tahlil qilinadi. Tahlil natijasida mashg'ulotni o'tkazgan o'qituvchining tayyorgarlik darajasi, o'quv vositalarining yetarliligi va sifati, mashg'ulot jarayonining maqsadga muvofiq tashkil etilgani, mashg'ulot modulla- rining amalga oshirilishi sifati tegishlicha aniqlanib, zarur darajada baholanadi. Shu bilan birga o'quvchilarning mashg'ulotga tayyorligi, ularning faolligini ta'minlash va o'zlashtirishlariga erishilganligi darajasi hamda vaqtdan unumli foydalanish, mashg'ulotning asosiy yutuqlari va kamchiliklari, uni yanada takomillashtirish böyicha foydali deb hisoblangan tavsiyalar beriladi.

Interfaol mashg'ulot samaradorligini belgilashning pedagogik-psixologik asoslari sifatida o'qituvchining mashg'ulotni olib borishdagi kasbiy pedagogik mahorati, o'quvchilarning mashg'ulot mavzusini sanchalik to'liq va puxta o'zlashtirishga erishganliklari kabi ma'lumotlar hisobga olinadi. Bunda tutilgan DTS

talablariga muvofiqligini aniqlash va interfaol mashg'ulotlar böyicha aloqida yo'nalishda monitoring olib borilishini yolg'a qoyish maqsadga muvofiq.

Interfaol ta'lim va tarbiya jarayoni ishtirokchilar.

Interfaol mashg'ulotlar o'ziga xos tashkiliy tuzilishga ega bo'lib, uni tashkil qilish va olib borish böyicha faoliyat turlari alohida ajratilgan va har biri böyicha alohida vazifalar shaklida nomlar berilgan. Bunda bir mashg'ulot jarayonida shu mashg'ulotni olib boruvchi bir vaqtda ushbu turli vazifalarni bajarishi ko'zda tutiladi. Shu bilan birga bir mashg'ulotni ikki yoki uch pedagog yoki yordamchilar birgalikda olib borishi ham qo'llaniladi. Ular bajaradigan vazifalariga ko'ra quyidagicha nomlanadilar:

1. Moderator - ta'lim mazmunini yaratish, modulla- rini ishlab chiqish.
2. Trener - o'quvchilarning ko'nikmalarini rivojlantiruvchi mashqlar o'tkazuvchi maxsus tayyorgarlikdan utgan mutaxassis.
3. Tyutor - masofadan öqitish dasturlarini yaratish va bajarilishini ta'minlash.
4. Fasilitator - darsda ko'makchi, yo'naltiruvchi, jarayonga javob bermaydi, xulosa chiqarmaydi.
5. Mentor - ustoz, o'rgatuvchi (yakka va guruhli tartibda).
6. Kouch - ta'lim oluvchilarning to'liq o'zlashtirishlari uchun yordam ko'rsatuvchi repetitor, instruktor, trener. Amaliyot davomida amaliy mashg'ulotni, ish jarayonini nazo- rat qiluvchi, ko'zatuvchi.
(kouching-imtihonlarga yoki sport buyicha tayyorgarlik ko'rish
7. Konsultant - maslaxat berish, tushuntirish, qo'shim- cha ma'lumot berish.
8. Lektor - nazariy ma'lumotlar bilan tanishtiruvchi.
9. Ekspert - ko'zatish, tahlil, tekshirish, xulosa, tav- siya, taklif, mulohaza bildirish.
10. Innovator - yangiliklarni ta'lim mazmuni va mashg'ulotlar jarayoniga joriy qilish.

11. Kommunikator - o'zaro muloqotlarning sifati va samaradorligini oshirish, takomillashtirish.

12. O'qituvchi - mashg'ulot mavzusi böyicha ko'zda tu- tilgan mazmunni tushuntirish, o'quv jarayoniga rahbarlik.

13. Menejer - tashkiliy-pedagogik va ijtisodiy ma- salalarni hal etish.

14. Spekter - ko'zatish, tahlil qilish va xulosalarni bayon qilish.

15. Assistent - mashg'ulot uchun tayyorlangan vosita- larni amalda qo'llashga tayyorlash, mashg'ulot ishtirokchi- lariga yordam ko'rsatib turish.

16. Kotib - zarur ma'lumotlarni yozib borish, tegishli hujjatlarni rasmiylaiggirish, urnatilgan tartibda sats- lash.

17. Texnolog - pedagogik tezsnologiya mutaxassis. Zamo- naviy pedagogik texnologiyalar asosidagi dasturlarni ish- lab chiqish va amalga oshirishni ta'minlash bilan bog'liq masalalarni hal etib boradi.

18. Metodist - ta'lim-tarbiya metodlari böyicha mo'ta- xassis. Dasturlarni ishlab chiqishda va amalga oshirish jarayonida metodik masalalarni hal etib boradi.

19. Koordinator - loyihalar, dasturlarni ishlab chi- qishga raqbarlik, ularni amalga oshirishni rejalashtirish, muvofiqlashtirish, tashkiliy va moliyaviy masalalarni hal etish.

20. O'quvchilar - ta'lim oluvchilar.

Xulosa qilib aytish mumkinki, interfaol ta'lim bir vaqtida bir nechta masalani hal etish imkoniyatini beradi. Bulardan asosiysi-o'quvchilarning muloqot olib borish buyicha ko'nikma va malakalarini rivojlantiradi, o`quvchilar orasida emotsional aloqalar örnatilishiga yordam beradi, ularni jamoa tarkibida ishslashga, o'z o'rtoqlarining fikrini tinglashga o'rgatish orqali tarbiyaviy vazifa- larning bajarilishini ta'minlaydi⁶.

Shu bilan birga, amaliyotdan ma'lum bo'lishicha, dars jarayonida interfaol metodlarni qo'llash o'quvchilarning asabiy zo'riqishlarini bartaraf qiladi, ular

⁶ Tolipov Ö.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari (öquv qöllanma). -T.: "Fan", 2006.

faoliyatining shaklini almashtirib turish jihatlarini dars mavzusining asosiy masalalariga jalb qilish imkoniyatini beradi.

Interfaol mashg'ulotlarni tashkil qilish va olib borish mashqlarini bajarish Maktabda metodik faoliyatning hozirgi dolzarb vazi- falaridan biri har bir o'qituvchi ayrim turdag'i interfaol mashg'ulot o'quv materiallarini amalda qo'llash uchun tayyor- lashini tashkil qilish hisoblanadi. Bunda o'qituvchilar o'z mutaxassislik fanlari buyicha o'zlari tanlagan mavzudagi darslarni eng maqsadga muvofiq interfaol usullardan foydalanib o'tkazish yuzasidan dars ishlanmalari tayyorlaydilar va uning asosida metod birlashma majlisida shy mashg'ulotni qisqa bayon qilib beradilar va tegishli muhokama o'tkaziladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

- 1.I.A.Karimov.Barkamol avlod-Özbekiston taraqqiyotining poydevori.-T.:"Sharq",1997.
- 2.I.A.Karimov.Yuksak ma'naviyat -yengilmas kuch.-T.:"Ma'naviyat",2008
- 3.Ôzbek pedagogikasi antologiyasi.(1-jild).-T.:"Öqituvchi",1995.
- 4.Ta'linda yangi pedagogik texnologiyalar:muammolar,yechimlar.Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari.-T.:Öz PFITI,1999.
- 5.Farberman B.L.Ilg'or pedagogik texnologiyalar.-T.:"Fan",2000.
- 6.Yöldoshev J.F.,Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari.Qôllanma.-T.:"Öqituvchi",2004.
- 7."Ta'lim samaradorligini oshirish yolları" mavzusidagi seminar trening materiallari.-T.:2002.
- 8.Tolipov Ö.Q.,Usmonboyeva M.Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiylar(öquv qôllanma).-T.:"Fan",2006.
- 9.Qurbanov Sh.,Seytxalilov Y.Ta'lim sifatini boshqarish.-T.:"Turon-Iqbol",2006.